

Selitev proizvodnje znotraj in izven Evrope

IRT3000 – marec 2018

izr. prof. dr. Iztok Palčič

Univerza v Mariboru, Fakulteta za strojništvo,
Laboratorij za načrtovanje proizvodnih sistemov

Povzetek

V pričujočem in naslednjem prispevku bomo predstavili edinstvene evropske rezultate o selitvi proizvodnje znotraj in izven Evrope ter o trendih vračanja proizvodnje nazaj v evropske države. Pri preučevanju obeh pojavov, ki sodita med strateške odločitve proizvodnih podjetij, so nas predvsem zanimali motivi za selitev in vračanje proizvodnje, katere so ciljne destinacije za selitev proizvodnje in značilnosti proizvodnih podjetij in industrij, ki selijo ter vračajo proizvodnjo. V prvem prispevku se bomo osredotočili na selitev proizvodne dejavnosti znotraj Evrope in v države izven nje. Prikazujemo stanje v osmih evropskih državah, s posebnim fokusom na Slovenijo, kjer smo lahko zaznali tudi določene trende.

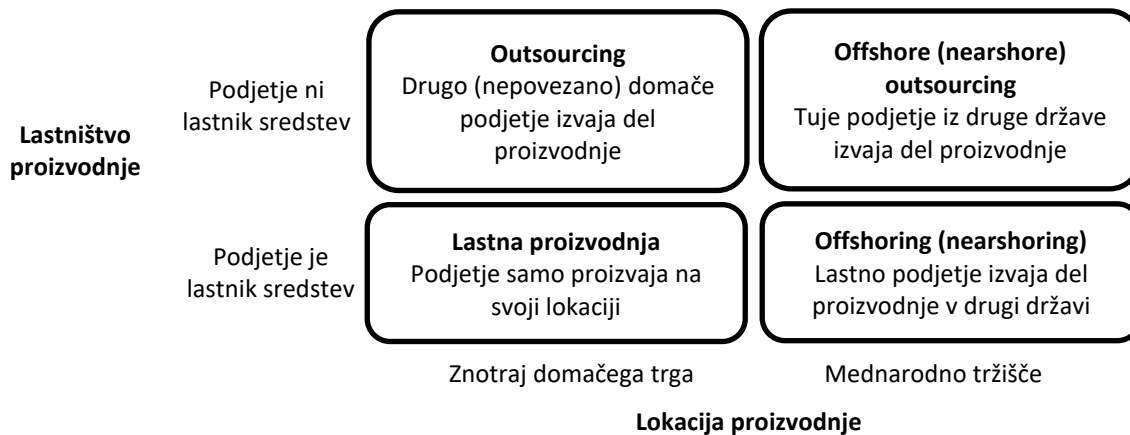
1 Uvod

Selitev dela proizvodnje predvsem iz posameznih zahodnoevropskih evropskih držav v druge dele Evrope, predvsem pa izven Evrope (Azija), ni nov pojav. Gre za strateško odločitev podjetij, da dele svoje proizvodnje ali kar celotno proizvodnjo preselijo izven svoje države v proizvodne obrate svojega podjetja ali drugega podjetja. Večina odločitev o selitvi proizvodnje je temeljila na iskanju možnosti za zniževanje stroškov proizvodnje, predvsem na račun cenejše delovne sile. Žal pa v okviru teh odločitev podjetja pogosto niso upoštevala drugih pomembnih kriterijev in tveganj, ki so povezana s takšnimi strateškimi odločitvami.

Selitev proizvodnje je namenjeno pridobivanju izdelkov in storitev od podjetij, ki so naseljena izven meja države, kjer je stacionirano podjetje, ki seli proizvodnjo. V angleški terminologiji uporabljamo termin »offshoring«. Podjetje se lahko tudi odloči, da bo del proizvodnje prepustilo drugemu podjetju znotraj iste države. V tem primeru govorimo o izkoriščanju zunanjih zmogljivosti v domači državi oz. v angleški terminologiji »outsourcing«. Koncepta »outsourcing« in »offshoring« se tako pomensko nekoliko razlikujeta, razlogi za njiju pa so lahko zelo podobni. Če vključimo kriterija lokacije proizvodnje in lastništva proizvodnje, dobimo štiri možnosti (Slika 1).

Pri geografski dimenziji ob selitvi proizvodnje v tujo državo lahko dodatno ločimo, ali smo proizvodnjo selili v bližnjo državo (mogoče celo sosedo) ali smo selili mnoge dlje, pogosto na drug konec sveta (npr. iz Evrope v Vzhodno Azijo). V prvem primeru govorimo o t. i.

»nearshoring« konceptu, ki ga najlažje ponazorimo s selitvijo proizvodnje npr. iz Nemčije v bližnjo državo, kot je Češka ali Poljska. Gre za selitev proizvodnje v svoja podjetja ali druga podjetja na regionalni geografski osnovi, najpogosteje gre dejansko za države, ki mejijo na domačo državo.

Slika 1: Razlika med »offshoring« in »outsourcing« konceptom

Pri dimenziji lastništva proizvodnje lahko dodamo še vmesno možnost in sicer oblikovanje strateških partnerstev in dolgoročnih pogodbenih sodelovanj ali celo ustanovitev skupnih podjetij za izvedbo dela proizvodnih aktivnosti.

Kot smo omenili, nas bo v tem prispevku zanimala dimenzija selitve (dela) proizvodnje iz lastnega podjetja in domače države v tujo državo in to v lastno podjetje ali v drugo podjetje. V analizi bomo zajeli osem evropskih držav, vključujoč Slovenijo. Rezultate smo pridobili s pomočjo največje raziskave o proizvodni dejavnosti v Evropi »European Manufacturing Survey«. Osredotočili se bomo na pogostost selitve proizvodnje, na motive za selitev proizvodnje, na specifične značilnosti podjetij, ki selijo proizvodnjo, ter na destinacije, kamor evropska podjetja selijo svojo proizvodnjo.

2 Pogostost selitve proizvodnje iz domačih evropskih držav

Najprej predstavljamo osnovne značilnosti našega vzorca podjetij. V analizo je zajetih skupaj 2.830 evropskih proizvodnih podjetij z vsaj 20 zaposlenimi iz izbranih industrij. Pretežni delež zajemajo nemška (43,6 %) in švicarska (23,1 %) proizvodna podjetja. Slovenskih podjetij je 90 in predstavljajo 3,2 % celotnega vzorca podjetij. **Predstavljeni rezultati veljajo za obdobje med leti 2013 in 2015 (delno 2016).**

Preglednica 1 predstavlja tudi strukturo podjetij glede na industrijske sektorje, iz katerih prihajajo, ter strukturo obravnavanih podjetij glede na velikost podjetja, merjeno s številom zaposlenih.

Preglednica 1: Značilnosti vzorca proizvodnih podjetij

	Število podjetij	Delež [%]
Država		
Nemčija	1.235	43,6
Avstrija	231	8,2
Švica	653	23,1
Hrvaška	104	3,7
Srbija	280	9,9
Slovenija	90	3,2
Nizozemska	140	4,9
Španija	97	3,4
Industrijski sektor		
Proizvodnja živil, pijač in tobačnih izdelkov (NACE 10, 11 in 12)	299	10,6
Proizvodnja tekstilij, oblačil in usnja (NACE 13, 14 in 15)	115	4,1
Obdelava in predelava lesa; proizvodnja izdelkov iz lesa (NACE 16) Proizvodnja papirja in izdelkov iz papirja (NACE 17) Tiskarstvo in razmnoževanje posnetih nosilcev zapisa (NACE 18)	272	9,6
Proizvodnja kemikalij, kemičnih izdelkov (NACE 20) Proizvodnja farmacevtskih surovin in preparatov (NACE 21)	151	5,3
Proizvodnja izdelkov iz gume in plastičnih mas (NACE 22)	191	6,7
Proizvodnja nekovinskih mineralnih izdelkov (NACE 23)	146	5,2
Proizvodnja kovin (NACE 24) Proizvodnja kovinskih izdelkov, razen strojev in naprav (NACE 25)	608	21,5
Proizvodnja drugih strojev in naprav (NACE 28)	423	14,9
Proizvodnja električnih naprav (NACE 27) Proizvodnja računalnikov, elektronskih in optičnih izdelkov (NACE 26)	354	12,5
Proizvodnja motornih vozil, prikolic in polprikolic (NACE 29) Proizvodnja drugih vozil in plovil (NACE 30)	98	3,5
Proizvodnja pohištva (NACE 31) Druge raznovrstne predelovalne dejavnosti (NACE 32) Popravila in montaža strojev in naprav (NACE 33)	167	5,9
Velikost podjetja		
<50	1.138	40,2
50-100	690	24,4
101-499	845	29,9
+500	156	5,5

Izmed analiziranih 2.830 proizvodnih podjetij je v letih 2013 do 2015 selilo proizvodnjo 333 proizvodnih podjetij oziroma 11,77 % vseh podjetij. To na prvi pogled morebiti ni visoka številka, vendar je treba vedeti, da je mnogo podjetij selilo proizvodnjo že preteklem obdobju pred letom 2013, saj je proces selitve proizvodnje izrazit že praktično 20 let. Tudi v preteklih triletnih obdobjih smo opazili, da je proizvodnjo selilo od 10 do 20 % (tudi več) proizvodnih podjetij.

Preglednica 2 prikazuje delež podjetij, ki so v letih 2013 do 2015 preselila svojo proizvodnjo po posameznih državah. Opazimo lahko, da je delež podjetij, ki so v omenjenem obdobju preselila proizvodnjo v večini primerov med 10 in 15 %. Vsako deseto nemško podjetje je preselilo proizvodnjo, pri čemer ponovno izpostavljamo, da so bila nemška podjetja že dve desetletji nazaj zelo agilna pri selitvi proizvodnje, zato je tempo sedaj nekoliko upadel. Tudi v Sloveniji je 12 % podjetij preselilo del svoje proizvodnje, primerljivo z zahodno evropskimi

državami. Odstopata Hrvaška in Srbija, kar pa ni presenetljivo, saj sta industrijsko manj močni državi, pa tudi strošek proizvodnje ni poglavitni motiv za selitev proizvodnje.

Preglednica 2: Delež podjetij, ki selijo proizvodnjo, po državah

Država	Delež podjetij, ki so preselila proizvodnjo [%]
Nemčija	10,3
Avstrija	15,4
Švica	14,8
Španija	11,9
Nizozemska	13,9
Srbija	1,3
Hrvaška	3,8
Slovenija	12,1

Proizvodna podjetja smo tudi razvrstili glede na njihovo velikost v štiri skupine (preglednica 3):

- Skupina 1: 20 do 49 zaposlenih: 40,2 %;
- Skupina 2: 50 do 99 zaposlenih: 24,2 %;
- Skupina 3: 100 do 499 zaposlenih: 29,9 %;
- Skupina 4: 500 ali več zaposlenih: 5,5 %.

Glede na klasično klasifikacijo podjetij po velikosti glede na kriterij števila zaposlenih je v vzorcu 40,2 % malih podjetij, 45,8 % srednje velikih podjetij in 14 % velikih podjetij.

Preglednica 3: Delež podjetij, ki selijo proizvodnjo, glede na velikost

Velikost podjetja	Delež podjetij, ki so preselila proizvodnjo [%]
Skupina 1	7,2
Skupina 2	11,0
Skupina 3	15,1
Skupina 4	30,1

Velikost podjetja močno vpliva na odločitev, ali bomo proizvodnjo selili. Praktično vsako tretje podjetje, ki ima vsaj 500 zaposlenih, je v obravnavanem časovnem obdobju selilo del svoje proizvodnje izven svoje matične države. Če pogledamo podjetja, ki imajo 1000 ali več zaposlenih, pa delež zraste že na 40 %. To pomeni, da velika podjetja za doseganje stroškovne učinkovitosti in iskanja novih tržišč zelo pogosto sprejmejo strateško odločitev za selitev proizvodnje. So tudi kapitalsko mnogo močnejša od manjših podjetij, da si takšno odločitev lažje privoščijo. Kljub vsemu ni zanemarljiv podatek, da tudi dobrih 7 % malih podjetij seli del svoje proizvodnje (opomnik: v analizo so vključena mala podjetja z vsaj 20 zaposlenimi). Preglednica 3 jasno nakazuje, da je rast velikosti podjetja pozitivno povezana z odločitvijo o selitvi proizvodnje.

Obravnavana podjetja smo za nadaljnjo analizo razdelili v skladu z NACE klasifikacijo in tehnološko intenzivnost podjetij v 4 skupine (preglednica 4):

- visoko tehnološka podjetja (NACE 21 in 26): 240 podjetij ali 8,5 %;
- srednje-visoko tehnološka podjetja (NACE 20, 27, 28, 29 in 30): 786 podjetij ali 27,9 %;

- srednje-nizko tehnološka podjetja (NACE 22, 23, 24, 25 in 33): 965 podjetij ali 34,2 %;
- nizko tehnološka podjetja (NACE 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 31 in 32): 830 podjetij ali 29,4 %.

Preglednica 4: Delež podjetij, ki selijo proizvodnjo, glede na tehnološko intenzivnost industrije

Velikost podjetja	Delež podjetij, ki so preselila proizvodnjo [%]
Visoko tehnološka podjetja	17,1
Srednje-visoko tehnološka podjetja	19,3
Srednje-nizko tehnološka podjetja	8,6
Nizko tehnološka podjetja	7,0

Opazimo lahko, da ima tudi tehnološka intenzivnost industrije, ki ji pripadajo podjetja, izrazit vpliv na odločitev o selitvi proizvodnje. Podjetja iz srednje-visokih in visoko tehnološko intenzivnih industrij mnogo pogosteje selijo proizvodnjo kot podjetja iz nizko tehnoloških industrij. Ti rezultati so morebiti na prvi pogled nekoliko presenetljivi. Najprej se moramo spomniti, da so pričujoči rezultati vezani na obdobje 2013 do 2015. Velja tudi, da je struktura nizko tehnoloških industrij zelo raznolika, in nekatere industrije težje selijo svojo proizvodnjo. Sem gotovo sodi industrija predelave hrane in pijač, kjer je le 3 % podjetij selilo svojo proizvodnjo. Ogromno je že bilo povedanega o tem, da so predvsem tekstilna podjetja selila svojo proizvodnjo v tujino, ampak intenziteta teh selitev je bila močna že mnogo pred letom 2013, zato je tempo teh selitev nekoliko upadel. V obravnavanem obdobju je približno 13 % tekstilnih podjetij selilo proizvodnjo (manjši delež sicer kot pri visoko tehnoloških industrijah). Kot bomo videli nekoliko kasneje, se podjetja iz nizko tehnoloških industrij odločajo za selitev predvsem zaradi stroškov delovne sile. Drugi motivi so za njih mnogo manj pomembni. Stroškovna optimizacija je za podjetja iz teh industrij tako močan pritisk, da so morala svoj poslovni model prilagoditi že vsaj desetletje nazaj. Po drugi strani je nekoliko presenetljivo tudi dejstvo, da visoko tehnološke industrije raje selijo svojo proizvodnjo. Ogromno je govora o Industriji 4.0 in avtomatizaciji, robotizaciji in digitalizaciji proizvodnje, kar bi moralo zaježiti odločitve o selitvi proizvodnje iz Evrope. Dejstvo je tudi, da so uporabniki izdelkov visokotehnoloških podjetij predvsem v bolj razvitem svetu, kar pomeni, da bližina tržiščem izven Evrope ali ZDA ne bi smela biti poglobitni motiv za selitev proizvodnje.

3 Motivi za selitev proizvodnje

Odločitev o selitvi proizvodnje potrebuje zelo dober motiv, saj gre za izjemno kompleksen in tvegan podjem. V naši raziskavi smo podjetjem ponudili 10 motivov. Preglednica 5 prikazuje naše ugotovitve. Z naskokom je še zmeraj najbolj izrazit motiv za selitev proizvodnje strošek delovne sile v matični državi oziroma pričakovani nizki stroški delovne sile v državi, kamor selimo proizvodnjo. Na drugem mestu sta tudi vsebinsko precej povezana motiva: odpiranje novih tržišč in bližina pomembnih kupcev. Ostali motivi imajo mnogo manjšo razširjenost. Ne glede na to, da je iskanje držav z nižjimi stroški delovne sile poglobitni motiv za seljenje proizvodnje, obstaja ogromno dokumentiranih primerov, kjer so se podjetja uštelala pri svoji strateški odločitvi. Dejstvo je, da tudi v azijskih državah strošek delovne sile počasi raste, saj se države gospodarsko razvijajo. Prav tako je mnogim podjetjem selitev spodletela, saj so razmišljali zgolj o strošku delovne sile, preslabo pa so preučili druge gospodarsko-politične

vidike izbrane države za selitev. Večje število študij selitve proizvodnje je tudi pokazalo, da je selitev zaradi osvajanja novih tržišč in kupcev mnogo bolj »zdrav« motiv za selitev proizvodnje.

Preglednica 5: Motivi za selitev proizvodnje

Motiv	Delež podjetij, ki so preselila proizvodnjo [%]
Stroški delovne sile	77,8
Odpiranje novih tržišč	24,0
Bližina pomembnih kupcev	29,3
Dostop do novega znanja, tehnologij, mrež	7,7
Davki, denarna pomoč	11,1
Pomanjkanje delovne sile	10,5
Omejitve pri uvozu	9,3
Bližina do že preseljene proizvodnje	17,4
Dostop do naravnih virov in dobaviteljev	9,9
Prisotnost konkurence	7,5

Ni veliko presenečenje, da je država, kjer so stroški delovne sile za selitev proizvodnje najbolj pogost razlog, Švica (90 % podjetij), na drugem mestu pa Avstrija z 81 % deležem. Tudi v Sloveniji je kar 73 % podjetij ta motiv izpostavilo kot poglobliten. Zanimivo je, da v Avstriji in Švici odpiranje novih tržišč in bližina kupcev nista zelo pomembna motiva za selitev proizvodnje, v Nemčiji pa nadpovprečno (tretjina podjetij). Še bolj zanimivo pa je, da sta ta dva razloga v Sloveniji praktično enako pomembna kot strošek delovne sile (60 %).

Gledano z vidika tehnološke intenzivnosti industrije so stroški delovne sile pričakovano najbolj pogost motiv v nizko tehnoloških industrijah (83 %), kjer imata tudi odpiranje novih tržišč in bližina kupcev nižji delež kot pri drugih skupinah. Generalno pa so razlike med preostalimi tremi skupinami relativno nizke, kar pomeni, da so motivi za selitev proizvodnje precej neodvisni od tehnološke intenzivnosti industrije.

Zanimiva je bila ugotovitev, da je delež podjetij, ki so selila proizvodnjo zaradi stroškov delovne sile precej nižji pri velikih podjetjih (nad 500 zaposlenih). Je pa polovica teh podjetij selila proizvodnjo zaradi odpiranja novih tržišč in bližine kupcev. Razširjenost teh dveh razlogov raste z velikostjo podjetja. Pri velikih podjetjih se je kot pomemben motiv pojavil tudi omejitve pri uvozu (kar 30 % v primerjavi s povprečno vrednostjo 9,3 %).

4 Kam selimo proizvodnjo?

Manjka še en pomemben vidik selitve proizvodnje – katere so ciljne države oziroma regije sveta. Odločili smo se za šest skupin, ki jih prikazuje preglednica 6.

Preglednica 6: Ciljne regije za selitev proizvodnje

Ciljna regija	Delež podjetij, ki so preselila proizvodnjo [%]
EU-15	22,8
EU-13 in druga Evropa	40,5
ZDA, Kanada	5,1
Kitajska	18,4
Druge država Azije	11,7

Preostanek sveta	1,6
------------------	-----

Čeprav se največ govori o selitvi proizvodnje na Kitajsko oziroma Azijo, je daleč najbolj pogost cilj Evropa, še posebej v države EU-13, ki so se pridružile originalni petnajsterici EU držav po letu 2004. V to skupino so vključene tudi druge evropske države, kot so Srbija, Turčija in Rusija, druge evropske države izven EU-28 niso ciljna destinacija. V več kot 40 % vseh selitev so države EU-13 ter Srbija, Turčija in Rusija regija, kamor obravnavanih osem držav seli svojo proizvodnjo. Tudi EU-15 države so bolj pogosto ciljna regija kot Kitajska, ki je na tretjem mestu z manj kot 20 % deležem. Ostale azijske države so precej bolj redko ciljna regija za selitev proizvodnje, še redkeje pa Severna Amerika.

Poglavitni motiv za selitev proizvodnje na Kitajsko so stroški delovne sile (praktično v 90 % primerov). Ko podjetja selijo proizvodnjo na Kitajsko, sta zelo pomembna motiva tudi odpiranje novih tržišč in bližina kupcev (skoraj 50 % delež). V 25 % primerov pa je motiv za selitev proizvodnje na Kitajsko predhodno preseljen del proizvodnje v to državo. Selitev proizvodnje na Kitajsko je očitno zelo preiščena odločitev, saj so deleži pri praktično vseh motivih višji od povprečja. Pomembna motiva sta tudi omejitve pri uvozu in prisotnost konkurence. Zelo podobne ugotovitve veljajo tudi za preostanek Azije.

Pri selitvi proizvodnje v ZDA oziroma Kanado je strošek delovne sile motiv samo pri dobri polovici podjetij. Poglavitni motiv je bližina kupcev (63 %). V tretjini primerov sta motiva tudi odpiranje novih tržišč in omejitve pri uvozu, kar bo še posebej zanimivo spremljati v prihodnosti glede na enostranske ukrepe ZDA.

Kar 90 % podjetij, ki so preselila proizvodnjo v EU-13 države in druge evropske države, je imelo kot glavni motiv stroške delovne sile. Ostali motivi so glede na ostale regije podpovprečni razen motiv selitve zaradi že predhodno delno preseljene proizvodnje v enako državo (25 % primerov). Pri ugotavljanju motivov za selitev proizvodnje v EU-15 države je bila zanimiva ugotovitev, da je izjemno redko poglavitni motiv odpiranje novih tržišč. Tudi drugi motivi imajo nižje vrednosti deleža glede na povprečne vrednosti celotnega vzorca. Zanimiva je tudi ugotovitev, da je za določene države tudi selitev v Nemčijo stroškovno motivirana.

5 Za konec

V zaključku prispevka izpostavljam še tri vidike selitve proizvodnje. Podjetja smo tudi vprašali, ali so preselila proizvodnjo v lastna podjetja v tujini ali v druga podjetja v tujini (slika 1). Ugotovili smo, da je 57,6 % selitev proizvodnje v lastna podjetja v tujini, preostanek, 42,4 %, pa v druga podjetja. To pomeni, da evropska podjetja pogosto v tujini gradijo svoje proizvodne kapacitete in sočasno ustanovijo podjetje, ali pa kapitalsko prevzemajo tuja (lokalna) podjetja. V ostalih primerih gre za t. i. »offshore outsourcing« v druga podjetja. Slovenija je v tem pogledu izjema, saj je večina slovenskih podjetij preselila proizvodnjo v lastna podjetja v tujini (87 %). Po drugi strani pa Nizozemci raje sklenejo partnerstva z lokalnimi podjetji (66 %). Če pogledamo tehnološko intenzivnost industrije, potem nižje tehnološka podjetja raje selijo proizvodnjo v tuja podjetja (53 %), ostala pa v lastna podjetja. Izrazito pa vpliva na to odločitev velikost podjetja. Podjetja z do 100 zaposlenimi raje selijo proizvodnjo v tuja podjetja – v 60 %

primerih, medtem ko večja podjetja pretežno selijo v lastne proizvodne obrate (približno 75 %).

Zraven proizvodnje selijo podjetja v tujino občasno tudi raziskovalno-razvojne aktivnosti (R&R) oziroma vsaj njihov del. V naši raziskavi je bilo takih podjetij slabe 3 %. Večinoma so selili v lastna podjetja (66 %). Poglavitni motivi za takšno odločitev so stroški delovne sile (50 %), bližina pomembnih kupcev, pomanjkanje delovne sile in dostop do novega znanja ter tehnologij (vsi trije motivi imajo približno 30 % delež), 25 % delež pa ima motiv že v to državo preseljene proizvodnje. Pomanjkanje delovne sile ni bil omembe vreden motiv za selitev proizvodnje, je pa precej pomemben motiv za selitev R&R aktivnosti oziroma iskanje inženirjev izven matične države. Hrvaška, Srbija in Španija niso imele niti enega primera selitve R&R aktivnosti v tujino. Najvišji delež selitve R&R aktivnosti je imela Slovenija, in sicer skoraj 6%, ampak je treba opozoriti na zelo majhen vzorec. Nadpovprečno selita R&R aktivnosti tudi Avstrija in Švica (okoli 4 % podjetij). Nadpovprečno selijo R&R aktivnosti največja podjetja, saj je delež takih podjetij z vsaj 500 zaposlenimi 10 %. Ostale tri skupine podjetij po velikosti iz naše raziskave imajo podoben delež, in sicer od 2,1 do 2,8 %.

Prispevek zaključujemo z nekaj podatki o trendih selitve proizvodnje. Ker se naša raziskava ponavlja na tri leta, smo pogledali še dlje v zgodovino in ugotovili sledeče. Prve podatke imamo že za obdobje 2003 do 2005, ko so se proizvodna podjetja že močno posluževala strategije selitve proizvodne v tujino. V tistem obdobju so bili deleži podjetij v nekaterih evropskih državah izrazito visoki, npr. v Avstriji celo preko 50 %, v Franciji in Veliki Britaniji pa med 40 in 45 %. V Nemčiji in Švici je bilo v tistem obdobju slabih 30 % proizvodnih podjetij, ki so selila proizvodnjo. V Sloveniji je bil delež prav tako precej visok, in sicer 18 %. V naslednjih obdobjih raziskav je delež podjetij, ki so selila proizvodnjo, povsod počasi padal. V obdobju od 2006 do 2008 je v Nemčiji selilo proizvodnjo 19 % podjetij, v obdobju od 2009 do 2011 12 % podjetij in v obdobju od 2012 do 2014 še samo 11 % podjetij. Lahko rečemo, da se je v zadnjih skoraj desetih letih delež ustalil pri okoli 10 %. V obdobju od 2006 do 2008 je v Sloveniji selilo proizvodnjo 20 % podjetij, v obdobju od 2009 do 2011 9 % podjetij in v obdobju od 2012 do 2014 12 % podjetij. Tudi v Sloveniji lahko govorimo o počasni ustalitvi trenda.

V naslednjem prispevku bomo predstavili podatke o trenutno še bolj vroči temi – vračanju proizvodnje nazaj v Evropo oziroma evropske države, iz katerih smo proizvodnjo selili.